

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Одеська юридична академія»

МАРЧУК Альона Ігорівна

УДК 343.81 (477):343.91

**КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ
ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право
та кримінологія; кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
ДРЬОМІН Віктор Миколайович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
КОСТЕНКО Олександр Миколайович,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України,
завідувач відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою

кандидат юридичних наук, доцент
ПЛУЖНИК Олена Іванівна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права і кримінології

Захист відбудеться 3 липня 2013 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Чанишева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Пріоритетним напрямом розвитку сучасної кримінально-виконавчої політики держави є формування системи виконання кримінальних покарань з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також міжнародних стандартів. Водночас, об'єктивні труднощі та суб'єктивні прорахунки у реформуванні Державної кримінально-виконавчої системи, неналежне виконання Україною своїх зобов'язань щодо впровадження міжнародних стандартів у пенітенціарну практику призвели до фактичного збереження адміністративно-планового підходу до управління кримінально-виконавчими установами і, як наслідок, низької ефективності індивідуально-виховної роботи із засудженими. Про недоліки виконання кримінальних покарань свідчать багаточисленні звернення засуджених до Європейського суду з прав людини та характер прийнятих судових рішень.

Такий стан справ також зумовлюється відсутністю кримінологічного обґрунтування індивідуалізації виконання покарання. Важливою з наукової та практичної точки зору є проблема класифікації та розподілу засуджених до позбавлення волі. Сьогодні можна констатувати, що існуючий механізм класифікації засуджених до позбавлення волі недостатньо ефективний, здійснюється формально і потребує удосконалення.

Передумовою ефективної корекції поведінки засуджених у місцях позбавлення волі, їх виправлення і ресоціалізації, попередження рецидиву є впровадження та застосування інноваційних методик класифікації, які базуються на фундаментальних досягненнях кримінологічної науки щодо особистісних рис злочинців.

Теоретичні засади кримінологічного та кримінально-виконавчого обґрунтування виконання покарання у виді позбавлення волі та виправного впливу на окремі категорії засуджених були закладені у працях визнаних українських та зарубіжних дослідників, таких як П.П. Андрушко, Ю.М. Антонян, Л.В. Багрій-Шахматов, М.І. Бажанов, В.С. Батиргарєєва, Ю.В. Баулін, М.О. Беляєв, І.Г. Богатирьов, А.М. Бойко, В.І. Борисов, В.М. Бурлаков, В.О. Глушков, В.В. Голіна, В.К. Гришук, О.М. Джужа, С.І. Дементьєв, Т.А. Денисова, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.І. Зубков, О.Г. Кальман, О.В. Козаченко, О.Г. Колб, О.М. Костенко, О.М. Литвак, В.О. Меркулова, В.О. Навроцький, О.Є. Наташев, І.С. Ной, В.І. Осадчий, С.В. Познишев, В.М. Попович, О.І. Плужнік, М.С. Рибак, А.Х. Степанюк, С.Л. Стрельцов, М.О. Стручков, В.Я. Тацій, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубніков, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, В.І. Шакур, О.В. Шаміс, І.В. Шмаров.

Проблеми первинної класифікації засуджених знайшли своє наукове відображення у дослідженні І.С. Яковець. Як спільний інститут кримінального та кримінально-виконавчого права, класифікація засуджених розглядається у дисертаційному дослідженні А.В. Симоняна.

Крім того, окремі проблеми класифікації засуджених до позбавлення волі привертати увагу таких науковців як О. Г. Двойнос, А. П. Гель, О. В. Лисодєд, В. А. Львовчкін, Л. П. Оніка, О. Б. Пташинський, О. С. Четверикова. Однак до цього часу у вітчизняній науці не було здійснено комплексного кримінологічного дослідження класифікації засуджених, що і обумовило вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Указу Президента України від 9 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», Указу Президента України від 8 листопада 2012 року «Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України», постанови Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. «Про Програму заходів подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи України».

Робота відповідає положенням плану наукових досліджень кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права «Кримінологічні, пенітенціарні та кримінально-правові заходи забезпечення сталого розвитку суспільства» на 2011–2015 рр., який є складовою частиною наукового дослідження Національного університету «Одеська юридична академія» за темою «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний № 0110U000671).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному вивченні кримінологічних засад класифікації засуджених до позбавлення волі, а також виробленні пропозиції щодо його удосконалення.

Досягненню поставленої мети сприяло вирішення таких завдань:

- дослідити кримінологічні передумови формування інституту класифікації засуджених до позбавлення волі;
- вивчити зарубіжний досвід застосування кримінологічних засад класифікації засуджених;
- здійснити кримінологічний аналіз змістовної структури класифікації засуджених;
- надати кримінологічну оцінку механізму первинної класифікації засуджених;
- дослідити кримінологічні особливості вторинної класифікації засуджених;
- вивчити кримінологічні основи перекласифікації засуджених;
- охарактеризувати процеси неформальної стратифікації засуджених до позбавлення волі як специфічне субкультурне явище;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення діяльності персоналу кримінально-виконавчих установ щодо класифікації засуджених з урахуванням кримінологічних критеріїв.

Об'єктом дослідження є кримінально-виконавчі правовідносини, що виникають у процесі здійснення виконання покарання у виді позбавлення волі.

Предметом дослідження є кримінологічні засади класифікації засуджених до позбавлення волі.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставлених у роботі мети та завдань, з урахуванням його об'єкта та предмета. Завдяки комплексності методик кримінологічних досліджень було застосовано органічне поєднання загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Як основоположний науковий метод було обрано діалектичний метод, який дозволив розглянути кримінологічні критерії класифікації засуджених до позбавлення волі та її види в їх взаємозв'язку з іншими явищами (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.1). За допомогою контент-аналізу було проаналізовано наукові теоретичні розробки з проблематики теми, офіційні повідомлення у засобах масової інформації, аналітичні матеріали Державної пенітенціарної служби України (далі – ДПтС) щодо кількісно-якісної характеристики засуджених до позбавлення волі (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Формально-догматичний метод був використаний для тлумачення окремих положень чинного кримінально-виконавчого законодавства України та окремих міжнародно-правових актів щодо механізму класифікації засуджених до позбавлення волі (підрозділи 1.3, 2.1, 3.1, 3.3); історико-правовий метод застосовувався при аналізі кримінологічних передумов формування інституту класифікації засуджених до позбавлення волі (підрозділ 1.1); порівняльно-правовий метод використовувався для дослідження системи кримінологічної класифікації засуджених до позбавлення волі в законодавстві інших держав та визначенні її механізму в різних правових системах (підрозділи 1.3, 2.3, 3.1); статистичний – при оцінці показників використання компетентними органами кримінально-правових критеріїв класифікації (підрозділи 2.1, 2.3); конкретно-соціологічний – у процесі анкетного опитування, аналізу документів та матеріалів щодо окремих засуджених, узагальнення практичного досвіду (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну основу дослідження становить комплекс даних практичного характеру, джерелами яких є: вивчення та аналіз статистичних показників кількості засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі згідно з даними ДПтС; вивчення протоколів Регіональних комісій з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі; вивчення окремих індивідуальних програм соціально-виховної роботи засуджених до позбавлення волі у Чорноморській виправній колонії № 74, Південній виправній колонії № 51, Одеській виправній колонії № 14; результати анкетування 1487 засуджених до позбавлення волі, які тримаються в установах виконання покарань Одеської області; експертне опитування 80 співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Наукова новизна одержаних результатів. За характером і змістом розглянутих проблем дисертація є першим в Україні комплексним дисертаційним дослідженням кримінологічних засад класифікації засуджених до позбавлення волі.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну та теоретичне і практичне значення:

вперше:

обґрунтовано необхідність застосування кримінологічних засад вивчення особистості засудженого, його поведінки під час відбування покарань, динамічних факторів ризику вчинення рецидиву злочину, кримінологічного прогнозування, за допомогою яких запропоновано кримінологічну концепцію класифікації засуджених на однорідні групи у рамках первинної та вторинної класифікації, а також їх перекласифікації;

запропоновано систему кримінологічних критеріїв вторинної класифікації, які характеризуються інтенсивною взаємозалежністю та умовно поділені на дві групи: 1) критерії, що відображають типологічні особливості засуджених, які за своїми кримінологічними ознаками схильні до вчинення злочинів під час відбування кримінального покарання та потребують окремого утримання від інших засуджених у рамках структурних дільниць; 2) критерії, на основі яких формуються класифікаційні групи з метою диференціації в організаційних формах виховної роботи;

доведено необхідність застосування кримінологічних критеріїв класифікації засуджених з метою більш широкого застосування інституту «тюремної відпустки», який дозволяє зберегти соціальні зв'язки, виступає ефективним засобом нейтралізації впливу неформальних груп засуджених, що наслідують цінності тюремної субкультури;

обґрунтовано доцільність застосування кримінологічних засад перекласифікації засуджених як процесу, внаслідок якого змінюється обсяг правообмежень засудженого на підставі аналізу його особистості поведінки у період відбування покарання в кримінально-виконавчих установах, а також оцінки факторів ризику, які відображають динаміку суспільної небезпеки особистості;

удосконалено:

пропозиції щодо використання зарубіжного досвіду класифікації засуджених до позбавлення волі;

концепцію механізму первинної класифікації засуджених до позбавлення волі, яка передбачає використання таких критеріїв, як форма вини та факт попереднього відбування покарання до всіх категорій засуджених; висновок про виключення критерію «потенційної працездатності» із кримінально-виконавчого законодавства;

пропозиції щодо внесення змін до чинного кримінально-виконавчого законодавства з метою покращення діяльності Регіональної комісії та Комісії кримінально-виконавчої установи шляхом законодавчого їх закріплення як суб'єктів класифікації;

концепцію «ресоціалізації персоналу» кримінально-виконавчих установ як ефективного засобу протидії професійним деформаціям співробітників;

набули подальшого розвитку:

пропозиції щодо періодизації етапів становлення та розвитку класифікації засуджених до позбавлення волі у контексті тих кримінологічних ознак, які було покладено в основу критеріїв диференціації засуджених;

положення про зв'язок офіційної класифікації та неформальної стратифікації засуджених, враховуючи криміногенність соціально-психологічного середовища засуджених;

пропозиції щодо удосконалення пенітенціарної діяльності ДПтС шляхом укомплектування кримінально-виконавчих установ необхідними фахівцями (психологами, соціальними вихователями, кримінологами) з метою проведення ефективної класифікації засуджених.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і пропозиції, що містяться в дисертаційній роботі, можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – у подальшому розробленні проблеми диференціації та індивідуалізації процесу виконання покарань;

– у правотворчій та правозастосовній діяльності – для вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України, а також установами кримінально-виконавчої системи України у процесі виконання покарань;

- у навчальному процесі – під час викладання курсу «Кримінально-виконавче право», «Кримінологія», спеціального курсу «Права людини у сфері кримінальної юстиції»; при розробці методичних матеріалів, наукових коментарів та навчальних посібників із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнар. наук. конф. студ., аспір. і молод. вчених «Ломоносов-2009» (м. Москва, 16-18 квітня 2009 р.); Міжнародній науковій конференції молодих вчених «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 29-30 травня 2009 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р.); Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу «Правовий розвиток України у сучасному світі» (м. Одеса, 13-14 травня 2010 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова і кримінологічна культура в механізмі протидії злочинності» (м. Одеса, 1-2 жовтня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012).

Результати дисертаційної роботи впроваджені у практичну діяльність Управління Державної пенітенціарної служби України в Одеській області (акт впровадження від 18 січня 2013 року); у навчальний процес під час викладання курсу

«Кримінально-виконавче право», спецкурсу «Права людини у сфері кримінальної юстиції» (акт впровадження від 11 січня 2013 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у п'ятнадцяти публікаціях, шість з яких – наукові статті, опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України.

Структура дисертації обумовлена її метою та поставленими завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з них основного тексту – 192 сторінки, список використаних джерел займає 25 сторінок (273 найменування), додатки – 23 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; визначаються мета і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлюються наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, апробація результатів дослідження.

Розділ 1 «Соціально-правова та кримінологічна характеристика класифікації засуджених до позбавлення волі (історичний та компаративістський аналіз) складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Кримінологічні передумови формування інституту класифікації засуджених до позбавлення волі: ретроспективний аналіз»* розглянуто генезис та розвиток класифікації засуджених крізь призму становлення кримінологічних концепцій.

Доводиться, що передумовою формування класифікації засуджених до позбавлення волі у кінці XVIII століття стала концепція виправної в'язниці, об'єктом якої є «внутрішній світ людини» та її поведінка (М. Фуко).

Розглянуто періодизацію становлення та розвитку класифікації засуджених до позбавлення волі у контексті тих кримінологічних ознак, які було покладено в основу критеріїв диференціації засуджених: дорадянський період – кінець XVIII століття – 1917 рік, радянський період – починаючи з 1918 року та до того часу, коли Україна стала незалежною державою (1991 р.); сучасний період – починаючи з прийняття нового кримінально-виконавчого законодавства (2004 р.) і до теперішнього часу.

На підставі вивчення наукових праць обґрунтовується, що вперше усвідомлення необхідності класифікації, враховуючи не тільки вчинений злочин, а також потенційну небезпеку особистості злочинця, потребу спостереження за його поведінкою, з'явилося у межах філадельфійської системи виконання покарань та остаточно утвердилось в оборонській і англійській системах. Встановлено, що критерії розподілу засуджених на певні групи мали змішаний характер, при цьому переважали біологічні та кримінально-правові ознаки. Доведено, що незважаючи на нечіткість класифікаційних критеріїв, механізми та правила розподілу засуджених структурували взаємовідносини

між суб'єктами класифікації та засудженими з метою оптимального пізнання останніх.

Визначено, що в Україні у дорадянський період класифікація здійснювалась за статтю, віком та класовою приналежністю особи з урахуванням небезпеки злочинів для держави. Спостерігається на цьому етапі здійснення класифікації за критерієм суспільної небезпеки особи злочинця, кримінальної спеціалізації, характеру злочину (наприклад, вбивці утримувались окремо від шахраїв, злодіїв тощо).

У системі радянського виправно-трудового права класифікація засуджених до позбавлення волі ґрунтувалась на двох критеріях: правовому і фізіологічному. У цей період остаточно сформувалися кримінально-правові критерії класифікації, які існують до тепер.

Автор доходить висновку про те, що в сучасній українській пенітенціарній практиці домінують кримінально-правові критерії класифікації засуджених, які не здатні повною мірою врахувати усі особливості та динаміку людської поведінки засудженого у місцях позбавлення волі.

У *підрозділі 1.2. «Теоретичні засади кримінологічної класифікації засуджених до позбавлення волі»* окреслено понятійно-категоріальний апарат, проаналізовано кримінологічні змістовно-функціональні основи класифікації засуджених.

Зміст класифікації складають її критерії та види, які визначаються кримінологічними особливостями особи злочинця. З урахуванням багатоступеневості цього процесу доведено, що окремі класифікаційні критерії (кримінологічні, кримінально-правові, педагогічні, психологічні тощо) повинні використовуватися окремими суб'єктами з метою: а) всебічного вивчення особистості протягом усього періоду відбування покарання; б) диференціації засуджених на однорідні групи відповідно до ступеню їх небезпеки для суспільства для забезпечення різного рівня нагляду й контролю; в) урахування кримінологічних особливостей засудженого з метою організації ефективного (спільного або окремого) розміщення в межах структурних ділень кримінально-виконавчих установ.

Кримінологічна концепція класифікації зумовлює потребу в здійсненні на практиці трьох видів класифікації: первинної класифікації, вторинної та перекласифікації засуджених до позбавлення волі. Обґрунтовано, що вищезазначені види класифікації не мають чітких правових меж у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві та характеризуються інтенсивною взаємозалежністю.

У *підрозділі 1.3. «Зарубіжний досвід класифікації та категоризації засуджених до позбавлення волі»* досліджено особливості європейської та американської концепцій класифікації засуджених до позбавлення волі.

Кримінологічний аналіз зарубіжного досвіду класифікації свідчить про те, що європейська концепція обмежується вузько направленою класифікацією засуджених за «ступенем небезпеки для суспільства», статевими, віковими

ознаками. Однак таку класифікацію в подальшому доповнює процедура перегляду категорії безпеки окремого засудженого, яка залежить від його поведінки в місцях позбавлення волі, освітніх курсів, ступеню довіри до нього персоналу і строку, який залишився до закінчення відбування ним покарання.

Американський підхід відображає складний кримінологічний процес класифікації засуджених, що розпочинається комплексним вивченням особистості засудженого у період перебування його в діагностичному центрі, в якому проводяться психологічні тестування засуджених, досліджуються вчинений злочин, дисциплінарна історія, судимість, зловживання наркотиками, алкоголем, висновки служби пробачії, ювенальних судів. Загального федерального законодавства щодо кримінологічної класифікації засуджених до позбавлення волі не існує, однак Центральна система моніторингу ув'язнених, по суті, фіксує певні групи засуджених, базуючись на кримінологічній класифікації. Встановлено, що перед тим, як перевести засудженого до нової камери або в'язниці, персонал Федерального бюро в'язниць зобов'язаний перевірити дані Центральної системи моніторингу.

Розділ 2 «Застосування кримінологічних критеріїв класифікації засуджених до позбавлення волі у сучасній кримінально-виконавчій практиці України» складається з трьох підрозділів і присвячений кримінологічному аналізу основних елементів системи класифікації та проблемам їх організації.

У *підрозділі 2.1. «Кримінологічні засади первинної класифікації засуджених до позбавлення волі»* аналізуються основні проблемні аспекти діяльності Регіональних комісій з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, а також критеріїв первинної класифікації з позицій кримінологічної науки.

Підтримується необхідність здійснення класифікації засуджених Регіональними комісіями з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, а не судом. Показником ефективної діяльності даних комісій є результати проведеного автором анкетування, які свідчать, що більш ніж 78 % засуджених згодні з рішенням комісії щодо призначеного їм рівня безпеки виправної колонії. Водночас, висловлюється критичне ставлення щодо пропозицій уведення окремої посади «інспектора з розподілу», оскільки рішення стосовно визначення рівнів безпеки виправних колоній, в яких засуджені відбувають покарання, повинно прийматися колегіально, що зумовлено міжнародними стандартами, а також необхідністю забезпечення об'єктивності прийнятих рішень.

Вивчення діяльності суб'єкту первинної класифікації свідчить про те, що на сучасному етапі Регіональні комісії виносять свої рішення, не керуючись кримінологічними критеріями, а базуючись переважно на вивченні статі та віку, тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, а також потенційної працездатності.

Обґрунтовано, що при здійсненні класифікації засуджених жінок та неповнолітніх немає жодних підстав не враховувати такі критерії як форма

вини та факт попереднього відбування покарання. З позицій реалізації виправлення та ресоціалізації дані критерії повинні визначати кримінально-виконавчі установи для вищезазначених категорій осіб.

Доведено, що зведення обов'язків Регіональної комісії до суто технічного розподілу, при якому не враховується кримінологічна інформація про особу засудженого, окрім тієї, що міститься у вироку суду, викликає питання щодо доцільності та ефективності діяльності цього органу. У зв'язку з цим розкрито зміст кримінологічної дефініції, закріпленої у п. 3 Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі – «інші матеріали, які характеризують особу засудженого», під якими слід розуміти: інформацію, отриману зі співбесіди із засудженими, заяви родичів, медичні довідки, досвід перебування в місцях позбавлення волі, історію попередніх злочинів, зловживання наркотиками, алкоголем тощо.

Кримінологічний аналіз критеріїв первинної класифікації свідчить про те, що до них не повинні включатися ознаки расової, етнічної приналежності або релігійних поглядів. Втілення критерію «громадянства» у практику первинної класифікації засуджених до позбавлення волі також є практично не виправданим для пенітенціарної системи України, оскільки кількість засуджених до позбавлення волі іноземців є незначною, і в нашій країні немає підстав вживати заходів для «етнічного та расового збалансування», які протягом багатьох років впроваджують у свою пенітенціарну систему США (Stephen C. Richards, Jefferey Ian Ross).

У контексті збільшення захворюваності на туберкульоз засуджених у кримінально-виконавчих установах важливе значення має критерій здоров'я, який потрібно враховувати з точки зору безпеки персоналу та інших засуджених. У той же час диференціація засуджених до позбавлення волі за такою ознакою, як психічне здоров'я, в даний час у рамках первинної класифікації не застосовується у зв'язку з відсутністю організаційних умов, але потребує обов'язкового врахування у період відбування покарання засудженими у кримінально-виконавчих установах та її організаційного вирішення.

У підрозділі 2.2. «Кримінологічні особливості вторинної класифікації засуджених до позбавлення волі» визначаються поняття, кримінологічні підстави та механізм вторинної класифікації засуджених.

Вторинна класифікація засуджених є необхідним елементом системи класифікації, яка продовжує вивчати особистість злочинця у період перебування його в установі виконання покарання і формує однотипні групи для спільного засвоєння засудженими інструментів ресоціалізації та виправлення. Вторинна класифікація проводиться з метою зниження негативного впливу на особистість умов позбавлення волі, мінімізації міжгрупових та особистісних конфліктів, попередження рецидиву злочину.

На рекомендаційному рівні ДПтС визначено коло посадових осіб та фахівців, які можуть здійснювати вторинну класифікацію засуджених до позбавлення волі у складі комісії. Проведенням дослідженням встановлено, що вищезазначені комісії в окремих установах не створюються навіть формально і не діють відповідно до рекомендацій ДПтС, тому існує необхідність законодавчого врегулювання їх діяльності.

Вторинна класифікація розпочинається з первинного вивчення даних про особистість засудженого у дільниці карантину діагностики та розподілу (далі – КДіР). Кримінологічний аналіз критеріїв вторинної класифікації свідчить про те, що до дефініції поняття «первинне вивчення даних про особистість засудженого» входить інформація, яка включає: наявність соціальних зв'язків у засудженого, досвід роботи, минулу злочинну діяльність, дані профілактичних обліків, поведінку у дільниці КДіР тощо. Як свідчить практика, в результаті недостатньої кількості психологів в установах виконання покарань (далі – УВП), а також надмірного навантаження кількості засуджених на одиницю персоналу колонії (417 осіб на одного психолога) особистісна і психологічна діагностика засуджених здійснюється формально.

У підрозділі доведено неефективність сучасної системи розміщення засуджених до відділення соціально – психологічної служби (88 % фахівців вказали на недоцільність її існування), яка зумовлена проблемами скупченості та сугестивності осіб. Критичним фактором, який впливає на психологічний стан засудженого через скупченість, є саме кількість осіб, які перебувають у відділенні, а не кількість вільного та доступного простору. Правила внутрішнього розпорядку виправних колоній забороняють засудженим у будь – який спосіб індивідуалізувати простір у гуртожитках. Європейські поремні правила наголошують на тому, що надання місць для сну повинно проводитись з повагою людської гідності та забезпеченням можливості самотності. Потреба у цьому виникає у більшості опитаних засуджених (76 %). Кримінологічні дослідження доводять, що відсутність особистого простору виступає каталізатором агресивної поведінки засуджених та може впливати у масові, міжособистісні конфлікти.

Запропонована кримінологічна характеристика осіб свідчить про те, що більшість злочинів під час відбування покарання вчиняється переважно особами від 25 до 35 років (55,5 %). Крім того, більшість чоловіків цієї групи відбуває покарання за корисливі злочини – 38 %, агресивні (насильницькі злочини) – 23 %, корисливо-насильницькі злочини – 16 %, економічні злочини – 8 %, злочини у сфері обігу наркотиків – 15 %. Що стосується опитаних жінок, то група віком від 25 до 35 років відбуває покарання за агресивні насильницькі злочини – 54 %, корисливі злочини – 28 %, злочини у сфері обігу наркотиків – 16 %, економічні злочини – 4 %. Із числа осіб від 25 до 35 років, засуджених більше двох разів, спостерігається певна закономірність, а саме 30 % з них вчинили другий злочин, який є неоднорідним першому. Доведено, що однією з причин вчинення особою нового злочину є те, що, відбуваючи покарання у

виді позбавлення волі, засуджений перебуває серед осіб, які вчинили різні за характером і мотивом злочини.

Обґрунтовано, що засуджені, які розподіляються по відділеннях соціально-психологічної служби, мають різний ступень суспільної небезпеки. Не маючи своєї, досить чітко вираженої специфіки, ці групи не можливо розглядати як однотипне соціальне утворення, що породжує проблеми рецидивної злочинності.

Результати анкетування свідчать про те, що спільним для всіх засуджених незалежно від рівня безпеки колонії є те, що вони хотіли б уникнути сумісного проживання з особами, схильними до вживання наркотичних засобів, особами, які страждають на психічні та інфекційні захворювання, а також з особами, які вчинили злочини щодо малолітнього. Доведено, що вищезазначені категорії засуджених завдають найбільшої «незручності» як самим засудженим, так і співробітникам УВП, оскільки дані особи перебувають на профілактичному або медичному обліку виправних колоній та потребують підвищеної уваги психологів.

Зроблено висновок про те, що при кримінологічному підході вторинна класифікація засуджених буде розглядатися не лише як змістовне вираження процесу індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі, але й як першочерговий та необхідний захід для організації виправлення та ресоціалізації.

У *підрозділі 2.3. «Кримінологічні основи «перекласифікації» засуджених як необхідного елементу процесу класифікації»* обґрунтовано необхідність здійснення перекласифікації засуджених до позбавлення волі у межах вітчизняної прогресивної системи виконання покарань.

Встановлено, що у зв'язку з постійним виправним впливом особистість злочинця перебуває у динамічному розвитку. До системи класифікації засуджених повинен входити такий важливий етап діяльності як «перекласифікація» засуджених до позбавлення волі, яка враховує зміни особистості злочинця в процесі виконання покарання. Термін «перекласифікація» використовується у роботах американських дослідників (James L. McCartney, Stephen C. Richards, Jefferey Ian Ross, T. R. Clear) та розповсюджений в американській пенітенціарній системі. Процедури, подібні до перекласифікації засуджених, використовуються у західних кримінально-виконавчих системах (Данія, Великобританія, Німеччина тощо). У зазначених системах під перекласифікацією засуджених розуміється визначений законом процес зміни або збереження дійсного статусу засудженого під час відбування покарання у кримінально-виконавчих установах, що розглядається вітчизняними вченими у межах прогресивної системи виконання покарання.

Рішення про зміну умов тримання засудженого в межах однієї колонії повинно прийматися колегіально. Обґрунтовано, що Апеляційна комісія та відповідна Комісія кримінально-виконавчої установи повинні стати суб'єктами перекласифікації засуджених до позбавлення волі.

Кримінологічний аналіз критеріїв перекласифікації показав, що потенційна працездатність, яка впливає на первинну класифікацію, також використовується компетентними органами, що здійснюють перекласифікацію засуджених до колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а також дільниці соціальної реабілітації. Як вважають опитувані співробітники ДПтС, законодавець лобював у цьому разі інтереси, насамперед, виправних колоній та виправних центрів з метою використання праці засуджених, оскільки фізіологічний стан жінок, інвалідів та осіб пенсійного віку не дозволяє їм працювати на виробництві кримінально-виконавчих установ. Ці особи не підлягають перекласифікації на більш пільгові умови відбування покарання, що звісно порушує принципи законності, справедливості, гуманізму, рівності засуджених перед законом.

Ставлення засуджених до праці не повинно використовуватися як основний критерій для їх перекласифікації, оскільки не відображає об'єктивний процес виправлення. Доведено, що не чіткість критеріїв, які обумовлюють можливість перекласифікації засуджених, призводять до зростання дисциплінарних звітів та створення більшого числа кримінально-виконавчих установ із максимальним рівнем безпеки або структурних дільниць посиленого контролю. Базовим елементом перекласифікації є індивідуальна програма соціально-виховної роботи. Отже, кожна з виправних програм повинна бути розрахована на різні категорії засуджених (залежно від типу особистості), піддаватися корегуванню залежно від результату участі у ній засудженого.

Обґрунтовано, що при перекласифікації засуджених доцільно використовувати кримінологічні засади класифікації. Досліджувати поведінку засудженого потрібно з точки зору динамічних факторів ризику, які відображають інформацію про застосування засудженим насильства (агресивної поведінки) щодо інших засуджених чи персоналу, спроби втеч, участь у трудовому виробництві, освітніх, навчальних програмах, наявність позитивних чи негативних планів на майбутнє та ін.

Розділ 3 «Шляхи вдосконалення класифікації засуджених до позбавлення волі» складається з двох підрозділів і присвячений кримінологічному аналізу неформальних груп засуджених, а також рекомендаціям персоналу кримінально-виконавчих установ щодо проведення ефективної класифікації.

У підрозділі 3.1. *«Характеристика неформальної стратифікації засуджених до позбавлення волі як специфічного субкультурного процесу»* зазначено, що офіційна класифікація засуджених до позбавлення волі діалектично пов'язана з неформальною класифікацією засуджених у рамках тюремної субкультури.

Кримінологічні дослідження неформальних груп засуджених свідчать про те, що коли засуджений втрачає відчуття ідентичності, він почуває себе менш відповідальним за свої вчинки (А. М. Олейник). У цьому випадку

тюремна субкультура виступає каталізатором суспільно небезпечних діянь засуджених та однією з детермінант вчинення особами злочинів у місцях позбавлення волі.

Доведено, що останнім часом спостерігається тенденція посилення негативного впливу неформальних груп асоціальної спрямованості на стан правопорядку в кримінально-виконавчих установах.

Кримінологічні дослідження останніх років виявили, що чим більш ізольований засуджений від суспільства, обмежений в задоволенні потреб шляхом тотальної регламентації поведінки за допомогою режимних засобів, тим більш є стратифікаційним та замкнутим його соціальне середовище. І навпаки, чим менш формалізоване життя засуджених під час відбування покарання, тим зменшується опір засуджених заходам виправлення та ресоціалізації. Результати проведеного автором дослідження свідчать про те, що 20,9 % засуджених перебували у розлученні, 60,7 % ніколи не були одружені (заміжні). Протиріччя між руйнуванням колишніх соціальних зв'язків і гострою потребою в соціальній підтримці змушує засуджених до пошуку нових механізмів соціалізації, адаптованих до умов кримінально-виконавчих установ.

На думку автора, зберегти соціальні зв'язки засудженого із сім'єю та суспільством в цілому дозволяє інститут «тюремної відпустки», який також виступає ефективним засобом нейтралізації впливу тюремної субкультури на особистість засудженого. Застосування «тюремної відпустки» в Україні відповідає європейським стандартам поводження із засудженими.

Практика застосування системи тюремних відпусток у дільницях соціальної реабілітації в Україні майже відсутня, крім окремих випадків надання засудженим короточасних виїздів за межі колоній. За даними проведених автором опитувань більшість засуджених (75 %) вказали, що хотіли б використати це право, та не було обставин, які б дозволили їм реалізувати його.

Головною діючою законодавчою умовою надання тюремної відпустки є участь засудженого у трудовій діяльності. Згідно із статистичними даними ДПтС на оплачуваних роботах задіяні лише 36 тис. засуджених або 47 % від загальної кількості працездатних. Інститут тюремних відпусток повинен переслідувати цілі, насамперед, не виробничі, а ресоціалізаційні. Тому пропонується надавати тюремну відпустку також за медичними, освітніми, професійними, сімейними та іншими соціальними підставами. Для надання відпустки необхідно враховувати як кримінально-правові характеристики особи злочинця (характер та тяжкість злочину, строк покарання тощо), так і кримінологічні (особисті якості, поведінка засудженого, ризик, який існує для суспільства, родинні зв'язки, мета відпустки тощо).

У підрозділі 3.2. «Вдосконалення діяльності персоналу кримінально-виконавчих установ щодо класифікації засуджених» обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення діяльності персоналу кримінально-виконавчих установ з урахуванням кримінологічних засад та міжнародних стандартів.

Доведено, що від професіоналізму персоналу кримінально-виконавчих установ залежить ефективність класифікації засуджених до позбавлення волі.

Кримінологічний аналіз діяльності ДПтС свідчить про те, що престижність професії у кримінально-виконавчій системі порівняно з іншими державними структурами є значно меншою (більш як 65 % опитаних фахівців розглядають варіант зміни професії). Це підтверджується значними показниками плинності співробітників ДПтС, які займають посади психологів та начальників відділень соціально-психологічної служби. Звернено увагу на проблеми кадрової неукомплектованості відповідних служб. Доведено, що саме ці фахівці повинні здійснювати вторинну класифікацію засуджених та їх перекласифікацію, використовуючи методiku індивідуального кримінологічного прогнозування. Професійне вивчення особистості засудженого дозволяє прогнозувати не тільки варіанти очікуваної поведінки засуджених після розподілу до відділень кримінально-виконавчих установ, але й обирати оптимальні засоби контролю за засудженими, а також сприяти їх виправленню та ресоціалізації.

Більш ніж 89 % опитаних фахівців вважають за необхідне запровадити механізми ресоціалізації для співробітників, а саме: проведення психологічних консультацій, а також зменшення навантаження кількості засуджених на одиницю персоналу колонії. В українській пенітенціарній системі розрахункове навантаження на одного начальника відділення з числа укомплектованих посад складає у середньому 76 засуджених.

Обґрунтовано, що підвищення престижу професії співробітників ДПтС, укомплектованість необхідними фахівцями (психологами, соціальними вихователями, кримінологами) дозволить вдосконалити діяльність персоналу в цілому, а також в контексті класифікації засуджених до позбавлення волі.

ВИСНОВКИ

У Висновках викладаються найбільш важливі теоретичні положення дисертаційного дослідження класифікації засуджених до позбавлення волі, формулюються пропозиції щодо удосконалення класифікації засуджених у пенітенціарній практиці за допомогою кримінологічних засад.

1. Кримінологічний аналіз етапів становлення та розвитку класифікації засуджених до позбавлення волі свідчить про те, що ідеї класифікації та розподілу засуджених до позбавлення волі у кримінально-виконавчій практиці були запозичені із здобутків кримінологічної науки щодо особистості злочинця. Різні критерії класифікації засуджених впроваджувалися у практику відповідно до векторних змін у державній політиці у сфері реформування установ виконання покарань. На сучасному етапі постала необхідність використовувати кримінологічні критерії класифікації, що дозволяють спрогнозувати поведінку засуджених та попередити вчинення нового злочину.

2. Запропоновано апробувати у вітчизняній пенітенціарній системі прогресивні механізми класифікації засуджених, засновані на: по-перше, всебічному вивченню засуджених до позбавлення волі, їх соціально-психологічних особливостях, визначенню типів особистості; по-друге, процедурі перегляду категорії засудженого до позбавлення волі у процесі відбування ним покарання; по-третє, отриманні кримінологічної інформації про неофіційну (неформальну) класифікацію засуджених до позбавлення волі та врахуванні її при здійсненні класифікації засуджених у процесі відбування ними покарання.

3. Класифікація засуджених до позбавлення волі – це системний процес кримінологічного вивчення засуджених, який полягає у диференціації засуджених з метою забезпечення різного рівня нагляду й контролю, а також розподілу (організації розміщення) їх в межах структурних дільниць кримінально-виконавчих установ для оптимізації застосування інструментів виправлення та ресоціалізації.

4. Регіональні комісії, проводячи первинну класифікацію засуджених до позбавлення волі, повинні використовувати поряд із біологічними (вік, стать) та кримінально-правовими (тяжкість вчиненого злочину, форма вини тощо) критеріями, кримінологічно значимий критерій – рецидивнебезпечність з урахуванням особистості злочинця, способу життя та попереднього злочинного досвіду.

5. В результаті комплексного кримінологічного аналізу різнорівневих критеріїв вторинної класифікації виявлено їх здатність ідентифікувати найбільш криміногенні категорії засуджених. Реалізація індивідуальної програми соціально-виховної роботи повинна проводитися з урахуванням спільності культурних, соціальних, світоглядних аспектів. У цьому разі повинні враховуватися критерії, які відображають психофізіологічні і соціальні особливості осіб, мовні, культурні та релігійні відзнаки; характер вчиненого злочину. У сукупності ці обставини використовуються для кримінологічного прогнозування рецидивнебезпечної поведінки засуджених.

6. Дієвим засобом виправного впливу на окремі класифікаційні групи засуджених є «тюремні відпустки». Потенційна можливість короточасного виїзду за межі колонії стимулюватиме позитивну поведінку засуджених. Тюремна відпустка повинна застосовуватись не тільки до осіб, які перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, а також до засуджених, які перебувають у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях. З метою удосконалення законодавчого врегулювання концепції «тюремної відпустки» кримінально-виконавчими засобами видається доцільним внести до Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) відповідні зміни з урахуванням положень Рекомендації Ради Європи № R (82) 16 «Про тюремні відпустки».

7. Удосконалення класифікації засуджених до позбавлення волі пов'язано з перекласифікацією засуджених – процесом, внаслідок якого змінюється обсяг правообмежень засудженого на підставі кримінологічного аналізу його особистості, поведінки у період відбування покарання в

кримінально-виконавчих установах, а також оцінки факторів ризику рецидиву злочину. Перекласифікація засуджених як завершальний етап класифікації безпосередньо сприяє ефективному виправленню та ресоціалізації засуджених, оскільки базується на всебічному кримінологічному вивченні особистості злочинця. А саме: позитивній чи негативній спрямованості особистості, застосуванні насильства (агресивної поведінки) щодо інших осіб, спроби втеч та ін.

8. Модель вдосконалення діяльності персоналу кримінально-виконавчих установ щодо класифікації засуджених передбачає якісне кадрове забезпечення, формування нових механізмів управління, ресоціалізації персоналу, зокрема: а) підготовка кадрів пенітенціарного спрямування вимагає застосування етичних норм, що є неодмінною умовою їх професіоналізму, а також укомплектування штату психологами та соціальними працівниками у достатній кількості; б) нові механізми управління кримінально-виконавчими установами розглядають діяльність персоналу, як багатовекторну і соціальну, яку неможливо обмежувати виключно формальним процесом виконання покарань; в) ресоціалізація персоналу є засобом протидії професійним деформаціям співробітників шляхом зменшення «навантаження» одиниці персоналу кількістю засуджених, а також запровадження обов'язкових консультацій корекційних психологів.

9. З метою вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства у частині класифікації засуджених до позбавлення волі вносяться наступні пропозиції:

1. Викласти ст. 86 КВК у такій редакції: «Вид колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, визначається Регіональними комісіями з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, що у своїй діяльності керуються даним Кодексом, відповідним Положенням та Інструкцією».

2. Доповнити ст. 86 КВК частиною другою такого змісту: «Класифікація засуджених до позбавлення волі у виправних та виховних колоніях здійснюється відповідною комісією у складі: начальника установи, його заступників, начальника відділу спеціального обліку, начальника медичної частини, психолога та начальника відділу КДІР з урахуванням результатів кримінологічного, психологічного та іншого вивчення особистості засудженого».

3. Виключити із ч. 2 п. 2, 3 ст. 101 КВК та п. 2.2 Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі такі положення: «...інваліди першої та другої груп та особи, які досягли пенсійного віку; вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років».

4. До ч. 2 ст. 18 КВК та п. 2.3 і 2.4. Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі внести відповідні зміни, замінивши «...чоловіки, вперше засуджені» на «особи, вперше засуджені...», «чоловіки, вперше засуджені за

злочини, вчинені з необережності» на «особи, вперше засуджені за злочини, вчинені з необережності...».

5. Викласти ч. 4 ст. 111 КВК в такій редакції: «Засуджені, які не виявляють схильності до втечі та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, мають право на щорічний короточасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів. Дозвіл на короточасний виїзд надається комісією установи виконання покарань з урахуванням особи засудженого та його поведінки під час відбування покарання». Зазначене положення пропонується закріпити у відповідній Інструкції про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Марчук А.І. Практичні питання реалізації вторинної класифікації засуджених до позбавлення волі / А.І. Марчук // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 4. – С. 36-39.

2. Марчук А.І. Національні і міжнародні стандарти класифікації засуджених до позбавлення волі / А.І. Марчук // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 55 / редкол.: С. В. Ківалов та ін.; відп. за вип. Туляков В. О. – Одеса : Юридична література, 2010. – С. 520-525.

3. Марчук А.І. Розвиток класифікації та розподілу засуджених по місцях позбавлення волі: ретроспективний аналіз / А.І. Марчук // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011 – № 1. – С. 38-43.

4. Марчук А.І. Роль персоналу в механізмі управління пенітенціарними установами та класифікації засуджених / А.І. Марчук // Митна справа. – 2011. – № 1. – С. 300-306.

5. Марчук А.І. «Тюремні відпустки» у кримінально-виконавчому законодавстві та пенітенціарній практиці України / А.І. Марчук // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 59 / редкол.: С. В. Ківалов та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2011. – С. 152-160.

6. Марчук А.І. Особливості перекласифікації засуджених до позбавлення волі (соціально-правова характеристика) / А.І. Марчук // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 60 / редкол.: С. В. Ківалов та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2011. – С. 153-161.

7. Марчук А.І. Вторинна класифікації засуджених до позбавлення волі у сучасній пенітенціарній практиці України / А.І. Марчук // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 67 / редкол.: С. В. Ківалов та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2012. – С. 611-620.

8. Марчук А.І. Європейський досвід запровадження «тюремних відпусток» в Україні / А.І. Марчук // Актуальні проблеми європейської інтеграції : збірник статей з питань європейської інтеграції та права. Випуск шостий / За ред. Д. В. Ягунова. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 114-121.

9. Марчук А.І. Таксономічна функція вторинної класифікації засуджених до позбавлення волі / А.І. Марчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 2. – С. 138-143.

10. Марчук А. И. Криминологические основания классификации осужденных к лишению свободы [Электронный ресурс] : материалы докладов XVI Междунар. науч. конф. студ., аспирант. и молод. ученых «Ломоносов – 2009» / отв. ред. А. И. Алешковский, П. Н. Костыльов, А. И. Андреев / Марчук А. И. – М. : Изд-во МГУ; СП МИСЛЬ. – 1 электронный оптический диск. (CD-ROM). – С. 55-57.

11. Марчук А. И. Значение криминологических данных при классификации и распределении осужденных в исправительных учреждениях: постановка проблемы // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29-30 травня 2009 р.) / уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 592-594.

12. Марчук А.І. Класифікація засуджених до позбавлення волі: концептуальні підходи // Правовий розвиток України у сучасному світі : матер. наук.-практич. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 13-14 травня 2010 р.). – Одеса, 2010. – С. 167-169.

13. Марчук А.І. Характеристика європейської та американської концепцій класифікації засуджених до позбавлення волі // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Ю. М. Оборотов (Одеса, 21-22 травня 2010 р.) // Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2010. – С. 541-543.

14. Марчук А.І. Проблемні аспекти класифікації засуджених до позбавлення волі в пенітенціарній практиці України // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (Одеса, 20-21 травня 2011 р.) / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. В. М. Дрьомін // Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2011. – С. 284-286.

15. Марчук А.І. Щодо необхідності законодавчого регулювання та критеріїв класифікації засуджених в кримінально-виконавчих установах відкритого типу // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 року). Т. 2 / відп. за вип. д. ю. н., проф. В. М. Дрьомін ; Національний ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – С. 328-330.

АНОТАЦІЯ

Марчук А.І. Кримінологічні засади класифікації засуджених до позбавлення волі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, в якому представлена кримінологічна характеристика класифікації засуджених до позбавлення волі. Здійснено кримінологічний аналіз первинної, вторинної класифікації, а також перекласифікації засуджених до позбавлення волі. За результатами дослідження запропоновано та обґрунтовано систему кримінологічних критеріїв класифікації, які характеризуються інтенсивною взаємозалежністю та спрямовані на виявлення засуджених, які за своїми кримінологічними ознаками схильні до вчинення злочинів під час відбування кримінального покарання.

Сформульовано теоретично обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України у сфері класифікації засуджених до позбавлення волі.

Ключові слова: особистість засудженого, первинна класифікація засуджених, вторинна класифікація засуджених, перекласифікація засуджених.

АННОТАЦИЯ

Марчук А. И. Криминологические основы классификации осужденных к лишению свободы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

Диссертация является первым в Украине монографическим исследованием, в котором представлена криминологическая характеристика классификации осужденных к лишению свободы. Изучена эволюция доктринальных взглядов на классификацию осужденных, которая свидетельствует о том, что развитию классификации в уголовно-исполнительной науке способствовали криминологические достижения в изучении личности преступника. Осуществлен криминологический анализ первичной, вторичной классификации, а также переклассификации осужденных. По результатам исследования предложено и обосновано систему криминологических критериев классификации, которые характеризуются интенсивной взаимозависимостью и направлены на выявление осужденных,

которые по своим криминологическим признакам склонны к совершению преступлений во время отбывания уголовного наказания.

Проанализированы основные концепции классификации осужденных на основе изучения зарубежного опыта, которые свидетельствуют о наличии прогрессивных криминологических методов классификации. Они позволяют определить и изучить типы личностей осужденных, модели их поведения, разработать и целенаправленно применить систему действующих средств исправления и ресоциализации.

Раскрыты особенности «тюремного отпуска» как средства исправительного воздействия на отдельные классификационные группы осужденных.

Обоснована целесообразность переклассификации осужденных, которая позволяет изменять объем правоограничений к осужденному на основании анализа его поведения во время отбывания наказания в уголовно-исполнительных учреждениях, а также учета факторов риска возникновения рецидива.

Сформулированы рекомендации, направленные на совершенствование уголовно-исполнительного законодательства Украины в сфере классификации осужденных к лишению свободы.

Ключевые слова: личность осужденного, первичная классификация осужденных, вторичная классификация осужденных, переклассификация осужденных.

SUMMARY

Marchuk A. I. Criminological bases of inmate population classification
– Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences 12.00.08 – criminal law and criminology, penal law. – National University «Odessa Law Academy». – Odessa, 2013.

This thesis is the first monographic research ever made in Ukraine, where author provides criminological characteristics of inmate population classification. Author made criminological analysis of initial and secondary classification, and the reclassification of inmate population as well. Basing on the results of research activity author recommends and substantiates the system of classification criteria that are intensively interdependent and aimed at identifying prisoners, who are likely to commit crimes while serving the sentence. Author provides the whole range of recommendations, aimed at the development of penal law in Ukraine in the sphere of inmate population classification.

Key words: inmate personality, initial inmates classification, secondary inmates classification, reclassification of inmates.